

از دیدگاه حضرت امیر (ع)

شیوه‌های نظارت و کنترل سیاسی

محمد مهدی امامی

بسم الله الرحمن الرحيم

تقديم به

پيشگاه مقدس حضرت صاحب الزمان

«عجل الله تعالى فرجه الشريف»

و هديه به روح پاک و ملکوتی حضرت امام خمینی (ره)

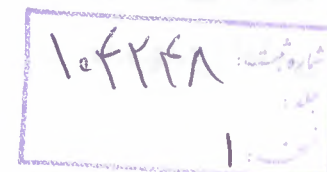
بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران

و به کسانی که با نظارت و بازرسی دقیق بر روند اجرائیات امور

کشور، باعث دلگرمی مردم به

نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران می شوند.

شناخته: امامی، محمدمهدی، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدید آور: بررسی شیوه های نظارت و کنترل در پرتو اندیشه های حکومتی امام علی (ع).
مشخصات نشر: تهران: زمان نو، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری: ۳۱۰ ص.
شابک: ۷۰۰۰۰ ریال: 9-3-978-964-93162-3
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص ۳۰۳
موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نظریه درباره مدیریت
موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - سیاست و حکومت
موضوع: مدیریت (اسلام)
موضوع: اسلام و سیاست
رقم بندی گذره: ۱۳۸۹ الف ۴/م ۰۹/۳۸۸ BP
رده بندی درونی: ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۵۲۳۳۵

بررسی شیوه های نظارت و کنترل در پرتو اندیشه های حکومتی امام علی (ع)

محمدمهدی امامی

ناشر: زمان نو

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۹

شمارگان: ۱۵۰۰

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

صفحه آرایشی: فاطمه امیرخانی فراهانی

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات

شابک: ۹-۳-۹۳۱۶۲-۹۶۴-۹۷۸

پخش: ۰۹۱۲-۳۵۰۶۷۸۰

BP
۲۸/۰۹
۲۰۴
الف ۸
۱۳۸۹
۱۵

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
پیشگفتار نویسنده.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
فصل اول: کلیات، بررسی مفاهیم، تعاریف و دیدگاه‌های موجود درباره	
نظارت و کنترل.....	۲۱
نظارت.....	۲۳
الف) مفهوم و تعریف نظارت.....	۲۳
۱- تعیین استانداردها و معیارهایی برای اندازه‌گیری.....	۲۴
۲- اندازه‌گیری عملکرد و عملیات.....	۲۵
۳- مقایسه اطلاعات با استانداردها.....	۲۵
۴- اقدامات اصلاحی.....	۲۵
ب) سلسله مراتب و انواع نظارت.....	۲۶
۱- نظارت بعد از اجرای کار یا نظارت گذشته‌نگر.....	۲۶
۲- نظارت آینده‌نگر یا قبل از شروع کار.....	۲۷
۳- نظارت در هنگام کار یا زمان وقوع عملیات.....	۲۷
کنترل.....	۲۸
الف) ارزیابی و تبیین مفهوم کنترل.....	۲۸
ب) انواع کنترل: از لحاظ زمان اجرا.....	۳۳
۱- کنترل آینده‌نگر، پیش‌نگر یا هدایت‌کننده.....	۳۳
۲- کنترل زمان وقوع یا کنترل غربالی (کنترل حین انجام کار).....	۳۳
۳- کنترل پس از عمل یا گذشته‌نگر.....	۳۳
۴- خودکنترلی.....	۳۴
ج) مرامل کنترل.....	۳۵
دیدگاه حضرت علی(ع) درباره تعریف نظارت و کنترل.....	۳۵
فصل دوم: نظام‌های نظارت و کنترل و بیان چارچوب نظری درباره	
حاستگاه آنها.....	۳۹

هـ. دقت و توجه حضرت علی(ع) به نقاط قوت و ضعف در سیستم نظارت و کنترل	در جامعه اسلامی.....	۷۴
۶- وجود بازرسان متعدد در سیستم کنترل و نظارت در جامعه اسلامی.....	۷۵	
۷- ویژگی‌ها و صفات بازرسان در سیستم و ساز و کار کنترل و نظارت در جامعه اسلامی.....	۷۶	
فصل سوم: خاستگاه و سابقه تاریخی نظارت و کنترل	۷۹	
در اندیشه‌های بشری.....	۸۳	
الف) یونان باستان و قرون وسطی.....	۸۳	
ب) عصر جدید و تاریخ معاصر غرب.....	۸۹	
۱- کنترل و نظارت بازاری.....	۹۲	
۲- کنترل و نظارت بوروکراتیک.....	۹۳	
۳- کنترل و نظارت قومی- قبیله‌ای.....	۹۳	
نقد و بررسی.....	۹۳	
نقد و بررسی خاستگاه و سابقه تاریخی نظارت و کنترل و مدل بوروکراسی غرب	در پرتو اندیشه‌های نظارتی و کنترلی حضرت علی(ع).....	۱۰۲
خاستگاه و سابقه تاریخی نظارت و کنترل در اندیشه‌های دینی	۱۰۵	
الف) ادیان الهی و تومیدی.....	۱۰۵	
ب) دین اسلام و اندیشه‌های سیاسی- اجتماعی پیامبر اسلام(ص).....	۱۰۹	
۱- نظارت و کنترل، یک سنت ثابت الهی در دین اسلام و اندیشه‌های پیامبر اسلام(ص).....	۱۱۱	
۲- هدف از نظارت و کنترل الهی در دین اسلام و اندیشه‌های سیاسی- اجتماعی پیامبر اسلام(ص).....	۱۱۴	
۳- ارزیابی، سنجش اعمال، نظارت و کنترل در دین اسلام و اندیشه‌های سیاسی- اجتماعی پیامبر اسلام(ص).....	۱۱۵	
۴- نظارت و کنترل در جامعه اسلامی.....	۱۱۶	
ه) نظارت و کنترل در اندیشه‌های سیاسی- اجتماعی حضرت علی(ع).....	۱۱۸	
د) خاستگاه و سابقه تاریخی نظارت و کنترل در عصر غیبت و دوران معاصر.....	۱۲۱	
۱- ضرورت و کارایی نظام نظارت و کنترل در عصر غیبت و دوران معاصر.....	۱۲۳	
۲- انواع نظارت و کنترل و خاستگاه آنها در عصر غیبت و دوران معاصر.....	۱۲۵	
۳- وظایف سیستم و مکانیزم نظارت و کنترل در عصر غیبت و دوران معاصر.....	۱۲۸	
۴- ویژگی‌های سیستم و مکانیزم کنترل و نظارت موثر در عصر غیبت و دوران معاصر.....	۱۲۹	

ساز و کارهای نظارت و کنترل در نظام‌های بشری (نقد و بررسی).....	۴۱
الف) نظریه کنترل و نظارت اجتماعی.....	۴۵
۱- دلبستگی یا تعلق خاطر.....	۴۶
۲- تعهد.....	۴۶
۳- مشارکت.....	۴۷
۴- پاور.....	۴۷
نقد و بررسی الگوی کنترل و نظارت اجتماعی.....	۴۷
ب) نظریه مهار.....	۴۹
نقد و بررسی.....	۵۰
ه) نظریه کارکردگرایی.....	۵۱
نقد و بررسی نظریه کارکردگرایی درباره ساز و کار نظارت و کنترل در نظام‌های بشری.....	۵۴
د) نظریه تضاد.....	۵۶
نقد و ارزیابی.....	۵۸
سازوکار نظارت و کنترل در دین اسلام	۶۰
الف) مزاوایل نظارت و کنترل با توجه به اندیشه‌های اسلامی.....	۶۳
مرحله اول: تعیین نتایج انتظار (بایدها).....	۶۳
مرحله دوم: تعیین الگوهای مطلوب.....	۶۴
مرحله سوم: جمع آوری اطلاعات (طراحی شبکه اطلاعاتی).....	۶۴
مرحله چهارم: ارزیابی اطلاعات و نتیجه‌گیری.....	۶۵
ب) نکاتی در مورد ساز و کارهای نظارت و کنترل در دین اسلام.....	۶۶
نکته اول: دقت در نظارت.....	۶۶
نکته دوم: عمومیت نظارت و ارزیابی.....	۶۷
نکته سوم: ارزیابی خدا از روی بی اطلاعی نیست.....	۶۷
نتیجه و ارزیابی.....	۶۸
ه) نظارت و کنترل در جامعه اسلامی.....	۶۸
۱- نظارت و کنترل در مجموعه‌های سازمانی و مدیریتی.....	۶۸
۲- نظارت و کنترل بر اطرافیان و نیروهای اجرایی تحت نظر در جامعه اسلامی.....	۶۹
۳- سیره پیامبر گرامی اسلام(ص) درباره ساز و کار نظارت و کنترل در جامعه اسلامی.....	۷۰
۴- سیره حضرت امیر مومنان علی(ع) درباره ساز و کار نظارت و کنترل در جامعه اسلامی.....	۷۱

۵- ساختار نظارت و کنترل در جمهوری اسلامی ایران در عصر غیبت و دوران معاصر	۱۳۰
جمع‌بندی و نقد و بررسی استدلالی سیستم نظارت و کنترل موجود در مکاتب بشری در پرتو دیدگاه حکومتی امام علی(ع)	۱۳۴
مراحل کنترل در ساختارهای سیاسی و اجتماعی عصر حاکمیت حضرت علی(ع) در مقایسه با ساختارهای موجود در اندیشه‌های بشری	۱۴۰
الف) تعیین هدف و انتصاب (روشها) و موازین برای ارزشیابی نتایج عملیات	۱۴۰
ب) مقایسه نتایج فعالیت‌های انجام گرفته و اصلاح شده بر اساس احکام الهی و قوانین موهود در جامعه	۱۴۰
ج) اقدام و تصمیم بر جلوگیری نمودن از انحرافات و تکرار اشتباهات در ساختارهای موهود در جامعه	۱۴۲
د) استنتاج و پیشنهاد	۱۴۳
فصل چهارم : شیوه های نظارت و کنترل حکومتی از دیدگاه امام علی (ع) .. ۱۴۹	
بخش اول: سیستم نظارت و کنترل حکومتی بر مسائل نظامی و دفاعی (نیروهای مسلح)	۱۵۱
الف) جهاد و نظامیان	۱۵۳
۱- امام علی(ع) و جهاد در راه خدا	۱۵۳
۲- فضیلت جهاد از دیدگاه امام علی(ع)	۱۵۴
۳- نظامیان و رزمندگان اسلام	۱۵۷
ب) ویژگیهای نظامیان و وظایف و اختیارات آنها	۱۶۱
۱- صفات و شرایط اساسی نیروهای مسلح و نظامیان در کلام امام علی(ع)	۱۶۱
۲- وظایف و اختیارات نیروهای مسلح و رزمندگان اسلام	۱۶۳
۳- حقوق و امتیازات نظامیان و نیروهای مسلح	۱۶۴
ج) وظایف حکومت اسلامی در مقابل نیروی نظامی و دفاعی و فرماندهان سپاه اسلام	۱۶۶
د) وظایف نیروهای نظامی و دفاعی نسبت به مدود و نیروهای دافلی و فارچی اسلام	۱۷۳
بخش دوم : شیوه‌های نظارت و کنترل حکومتی بر مسائل اجتماعی و فرهنگی و بررسی چالش‌های موجود در آن	۱۸۱
الف) کنترل و نظارت اجتماعی	۱۸۴

۱- کنترل و نظارت اجتماعی و جامعه پذیری	۱۸۴
۲- اشخاص مشمول این فرآیند	۱۸۶
۳- فرآیند جامعه پذیری و نظارت و کنترل اجتماعی	۱۸۷
۴- کنترل سازمانی	۱۸۹
ب) تفاوت کارکردهای نظارت و کنترل اجتماعی با جامعه پذیری	۱۹۰
ج) دیدگاه برخی از اندیشمندان غربی درباره فرآیند نظارت و کنترل اجتماعی، فرهنگی و جامعه پذیری	۱۹۲
د) مکانیزم‌های نظارت و کنترل اجتماعی و فرهنگی	۱۹۴
۱- نظارت و کنترل الهی	۱۹۴
۲- نظارت و کنترل درونی	۱۹۵
۳- نظارت و کنترل بیرونی	۱۹۷
۴- نظارت و کنترل ارزشی	۱۹۹
۵- نظارت و کنترل عاطفی	۲۰۱
۶- نظارت و کنترل سازمانی	۲۰۲
۷- نظارت و کنترل ماوراء طبیعی	۲۰۴
هـ) نتیجه گیری و نقد و بررسی سیستم نظارت و کنترل اجتماعی و فرهنگی در اندیشه‌های معاصر در پرتو دیدگاه و اندیشه‌های حکومتی امام علی(ع)	۲۰۶
انواع و سلسله مراتب نظارت و کنترل در ساختارهای مختلف جامعه اسلامی از دیدگاه حضرت علی(ع)	۲۱۱
بخش سوم: سیستم و مکانیزم نظارت و کنترل حکومت بر مسائل اقتصادی و امور مالی از دیدگاه امام علی(ع)	۲۳۵
الف) عاملین امور مالی و اقتصادی (سیاست مالی، فراخ بگیران و کارگزاران امور اقتصادی و بیت المال)	۲۳۸
۱- ویژگیهای عاملین امور مالی و اقتصادی	۲۴۲
۲- نظارت و کنترل بر ابزار تولید و نظام بازار (توزیع و تولید و مصرف)	۲۵۰
ب) اختیارات و وظایف عاملین امور مالی و اقتصادی	۲۵۵
۱- نظارت بر افراد سودجو	۲۵۵
۲- نظارت و کنترل بر رشوه خواران	۲۵۸
ج) تعیین استانداردها و معیارها برای اندازه‌گیری در امور مالی و اقتصادی	۲۶۲
۱- اندازه گیری، عملیات و بررسی عملکرد اقتصادی و مالی	۲۶۲
۲- مقایسه عملکردها با استانداردها از جهت کمی و کیفی:	۲۶۴
د) اقدامات اصلاحی در راستای نظارت و کنترل اقتصادی و ویژگیهای آن	۲۶۶
۱- عزل کارگزاران نامالح و انتخاب عمال صالح	۲۶۸

۲- جلوگیری از انحراف کارگزاران و تنبیه خطاکار	۲۶۸
۳- استرداد بیت المال و اموال و داراییهای مردم	۲۶۹
۴- تقسیم بیت المال بین مردم به صورت مساوی	۲۶۹
۵- تعجیل در تقسیم بیت المال	۲۷۰
هـ- تبیین، بررسی و نقد نظام، نظارت و کنترل اقتصادی و امور مالی در پرتو اندیشه‌های اقتصادی و مالی امام علی(ع)	۲۷۳
و- اصول حاکم بر سیاست‌ها و مکانیزم نظارت و کنترل اقتصادی و مالی در اندیشه‌های امام علی(ع)	۲۷۷
۱- برنامه ریزی اقتصادی	۲۷۷
۲- تامین عدالت اقتصادی	۲۸۰
۳- تامین امنیت اقتصادی و مالی	۲۸۷
۴- مدیریت اقتصادی و مالی در امر نظارت و کنترل	۲۹۰
۵- سیاست نظارت و کنترل مالی- مالیاتی	۲۹۲
جمع‌بندی و نتیجه گیری	۲۹۵
فهرست منابع و مآخذ	۳۰۳

پیشگفتار

یکی از مهم‌ترین ارکان مدیریت نوین در همه نظام‌ها، اصل کنترل و نظارت می‌باشد. اهمیت و ضرورت این اصل در مدیریت، برای حصول اطمینان از درستی حرکت همه عوامل به سمت اهداف تعیین شده و نیز تصحیح احتمالی اهداف در پرتو فعالیت‌های انجام شده و تجارب به دست آمده است. در مدیریت اسلامی نیز نظارت و بازرسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا آنجا که امام علی (ع) خطاب به مالک اشتر علاوه بر فرمان نظارت علنی نسبت به کار کارگزاران و عوامل حکومت، دستور بازرسی مخفیانه از عملکرد مدیران را داده و آن را سبب درستی و سلامت و کسب اطمینان در حرکت به سوی اهداف تعیین شده می‌داند^۱.

در راستای وظیفه تبیین فرهنگ علوی و آموزه‌های نظری و سیره عملی امام علی (ع) در زمینه کنترل و نظارت، نوشتار حاضر در چهار فصل تدوین و تنظیم شده است.

فصل اول به کلیات، بررسی مفاهیم و تعاریف و دیدگاه‌های موجود درباره نظارت و کنترل اختصاص یافته و ضمن ارائه طبقه‌بندی از انواع نظارت و کنترل، به دیدگاه حضرت علی (ع) در این زمینه پرداخته است.

نظام‌های نظارت و کنترل و بیان چارچوب نظری درباره خاستگاه آنها که بیانگر نقد و بررسی نظریه‌های علوم اجتماعی در زمینه نظارت و کنترل است، به همراه سازوکار و مراحل نظارت و کنترل در اسلام با استناد به تاریخ زندگی

۱- مجموعه مقالات نخستین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی کشور (۱۳۷۶)، ص ۲۱، با تلخیص و تصرف.

پیامبر اکرم (ص) و سیره امام علی (ع) در این زمینه در فصل دوم به طور مشروح مورد بررسی قرار می‌گیرند.

فصل سوم به خاستگاه و سابقه تاریخی نظارت و کنترل و نقد و بررسی آن به تفکیک اندیشه‌های بشری و دینی و جمع‌بندی بحث کنترل و نظارت در مکاتب بشری و مقایسه آن با عصر حاکمیت حضرت علی (ع) اختصاص دارد و فصل پایانی کتاب نیز سیستم و شیوه‌های نظارت و کنترل حکومتی بر مسائل نظامی و دفاعی، مسائل اجتماعی و فرهنگی و مسائل اقتصادی و امور مالی از دیدگاه امام علی (ع) را به تفکیک مورد بحث و بررسی قرار داده و به نتیجه‌گیری و جمع‌بندی مطالب می‌پردازد.

ضمن تشکر از آقای محمدمهدی امامی نگارنده محترم و آرزوی توفیق برای ایشان، امید است محتوای این اثر، در جهت اهداف و وظایف سازمان متبوع مورد بهره‌برداری قرار گرفته و اهل نظر در تکمیل، تصحیح و تکمیل آن بکوشند.

مسئمن صفرفانی

رئیس مرکز پژوهش و برنامه‌ریزی سازمان بازرسی کل کشور

پیشگفتار نویسنده

سازمان بازرسی کل کشور به موجب اصل ۱۷۴ قانون اساسی و براساس حق نظارت قوه قضائیه، نسبت به حُسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری و اجرایی نظام جمهوری اسلامی ایران تشکیل شده و با توجه به اصلاحاتی که در آن انجام گرفته، دو نوع بازرسی مستمر و فوق‌العاده از تمام تشکیلات، سازمانها و دستگاه‌های اداری و اجرایی در نظام اجتماعی - سیاسی جمهوری اسلامی ایران، برای آن سازمان در نظر گرفته شده است. سازمان مذکور برای انجام مأموریتها و وظایف محوله از طرف قانونگذار، اقدام به بازرسی و نظارت، که امری است بسیار ظریف و حساس و با عواطف، عملکرد و رفتارهای اجتماعی انسانها در ارتباط است، می‌کند.

نظارت و بازرسی بر عملکرد دستگاه‌های اداری و اجرایی، مدیران و کارکنان، امور اجرایی و پیگیری فعالیت‌های انجام گرفته و یا انجام نگرفته، مسئولیت پذیری و مسئولیت‌خواهی، از مهمترین اموری هستند که باید توسط ماموران سازمان بازرسی در وزارتخانه‌ها و نهادهای ذکر شده به درستی انجام گیرد، تا دستگاه‌های اداری و اجرایی در نظام جمهوری اسلامی ایران از گردش سالم برخوردار باشند. و برهیچکس پوشیده نیست که قوام و دوام نظام اسلامی ایران به قانونمند بودن و وجود قوانین و مقرراتی بستگی دارد که، برگرفته از اندیشه‌های دینی و اسلامی، نیازهای اساسی جامعه و براساس مصلحت‌های زندگی اجتماعی مردم می‌باشد و اداره امور نظام اجتماعی - سیاسی جامعه بر اساس نظام سازمان یافته‌ای است که مبتنی بر قانونمداری است و این قوانین از طرف توده‌های اجتماعی مردم مورد احترام و علاقه می‌باشد.

اهمیت و احترام به قوانین می‌بایست از طرف اقشار مختلف جامعه فراتر از یک باور ملی و مردم‌سالاری باشد. بلکه به عنوان یک حکم مقدس الهی مطرح گردد

و تخطی یا سرپیچی از آن به عنوان نادیده گرفتن حدود الهی محسوب شود. از آنجایی که چارچوب قانونگذاری بازرسی، نظارت و کنترل، از یک طرف تضمینی است برای اجرای صحیح حدود الهی، قوانین و مقررات و از طرف دیگر تضمینی است برای جلوگیری از بروز تمایلات فردی، کشش‌های مادی، حس قدرت طلبی، به همین جهت است که اگر با توجه به شرایط و ضوابط اسلامی، نظارت بردستگاههای اداری، مدیران و کارکنان انجام گیرد، می‌توان کشش‌های معنوی و خواسته‌های ارزشی، اخلاقی و خدمت رسانی به مردم را تقویت نمود و بر مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران است که به عنوان مجریان قوانین اسلامی، آنها هم باید در التزام عملی به قوانین مذکور پیشگام باشند. زیرا همانگونه که در دنیا ملتها از رهبران پیروی و اطاعت می‌کنند، در آخرت هم پیشوایان و رهبران دینی، پیشاپیش امت‌های خود محشور می‌شوند.

به همین جهت خاص است که، بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی(ره) می‌فرماید: «برای سازمان بازرسی از امور مهمی که باید مراعات کند، این است که امین باشد در آن امری که، به آنها محول شده است و این طور نباشد که سازمانی، باید برای بازرسی و آن وقت خودش خدای نخواستہ معصیت بکند و افشاء کند اسرار مردم را...^۱ باز هم اجزای مملکت باید نظارت در امور بکنند، که نتوانند، شیاطین باز رخنه بکنند، در [ادارات] دولتی اشخاص که رفت و آمد می‌کنند، اینها باید نظارت بکنند، یعنی مثل سمت بازرسی و تفتیش و اینطور چیزها که اگر خطایی اینها می‌کنند، به دستگاههای قضایی اطلاع بدهند، تا اینکه آنها را تعقیب بکنند».^۲ همچنین است که رهبر فرزانه انقلاب اسلامی ایران حضرت آیت الله خامنه‌ای(دامه برکاته) می‌فرماید: «...احساس وجود ناظری امانتدار و دقیق روحیه مقاومت را در برابر

فساد و وسوسه‌های آدم‌های ناباب، در انسانهای سالم تقویت نموده و روحیه متخلفان را تضعیف می‌کند..... سازمان بازرسی نه تنها نقش کشف و بازرسی فساد را دارد، بلکه یکی از نقش‌های آن سالم‌سازی و تقویت دستگاههاست..... و وجود بازرسی، تضمین کننده صحت و سلامت عمل دستگاههای مختلف است.....».

حساسیت و عینیت بخشیدن مسئولان و مدیران اجرایی واداری در نظام جمهوری اسلامی ایران به امر بازرسی، نظارت و کنترل از طرف «سازمان بازرسی کل کشور» تبلور پیدا می‌کند و سازمان یاد شده با توجه به مسئولیتش، حافظ و حامی قانون، ناظر امین، درستکار و کنترل کننده حسن جریان اموراداری در دستگاهها و ساختارهای مختلف در صحنه اداره امور کشور است و عامل بسیار مهمی در مورد اعتمادسازی و اطمینان بخشی، اقشار مختلف جامعه نسبت به حسن اجرای دستورات الهی، قوانین، مقررات و آئین نامه‌ها می‌باشد.

به هر روی نظام بازرسی، نظارت و کنترل به عنوان یک فرآیند مدیریتی در دین مبین اسلام مطرح می‌باشد و نقش برجسته‌ای در تحقق اهداف و مأموریت‌های سازمانی و ساختاری داشته و دارد. چنین فرآیندی از نظارت در حوزه مدیریت اجرایی واداری کشور که بخش عظیمی از مردم در فعالیت‌هایشان، از رفتار و الگوهای آن متأثر هستند، اهمیت زیادی می‌یابد. خداوند متعال در قرآن کریم در آیات متعدد ما را با مفاهیم گوناگونی آشنا می‌سازد که همگی آن مفاهیم، انسان را به وجود بازرسی، نظارت و کنترل، امر به معروف و نهی از منکر، محاسبه در اعمال و رفتارهای انجام گرفته آگاهی می‌دهند. «...وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَمُرُّونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» مردان و زنان با ایمان، بعضی ناظر و سرپرست بر بعضی دیگر هستند و همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. چرا که تمام نظامهای اجتماعی - سیاسی موجود، حاکمیت‌ها،

نهادهای و سازمانها و مجموع مؤسسات، در مسیر پیشرفت و توسعه پایدار، نوسازی و کمال جویی و برای حفظ بقاء و نسل خود نیازمند بازرسی، نظارت و کنترل دقیق هستند. و از طرفی انسان موجودی است، اجتماعی که برای سامان یافتن فعالیتها و رفتارهایش نیازمند تشکیل حکومت و تصویب قوانین و مقررات می باشد. و تحقق همه اینها مستلزم داشتن یک سیستم قوی بازرسی، نظارت و کنترل دقیق و امر به معروف و نهی از منکر در تمام ساختارهای اجتماعی، برای دستیابی به اهداف و عدم شکل گیری انحرافات در دستگاههای اداری و اجرایی می باشد.

در همراهی و تاکید قرآن کریم، همچنین است روایات متعددی که به موضوع بازرسی و نظارت اشاره دارند. همانند «لیس منا من لم يحاسب نفسه فی کل یوم»^۱ از ما نیست کسی که هر روز به محاسبه، کنترل و ارزیابی کارها و رفتارش نپردازد. کلام الهی و کلام معصوم (علیهم السلام) همه نشان دهنده این مطلب مهم هستند. که بازرسی، نظارت و کنترل در دین اسلام و مکتب اهل بیت (علیهم السلام) امری ضروری می باشد و هیچکس هرج و مرج و در هم ریختگی را به مصلحت انسانها و زندگی اجتماعی آنها نمی دانند.

در مرور آغازین و پیشگفتار، بر خود فرض می دانم که از زحمات بی شائبه، راهنمایی و مساعدت اساتید و همراهان محترم حجج اسلام؛ دکتر محمدجواد نوروزی، دکتر محمدرضا ضمیری، حاج آقا نریمانی و حاج آقا محمودآبادی و آقایان امین ورزلی، محمدتقی طاووسی و مرحوم مهدی نادری که بهره فراوانی از آنها بردم و نیز از ریاست محترم سازمان بازرسی کل کشور حضرت حجت الاسلام حاج آقای پورمحمدی و از تلاشهای بسیار زیاد رئیس مرکز پژوهش و برنامه ریزی آقای حسن صفرخانی تشکر و سپاسگزاری نمایم.

محمد مهدی امامی

شنبه ۵ تیر ۱۳۸۹ مصادف با میلاد امام علی(ع)

مقدمه

نظارت و کنترل در اسلام و اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی امام علی(ع) همواره در خصوص مدیریت‌های کلان مورد توجه قرار گرفته و از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. استقرار ثبات و امنیت، استمرار و دوام حکومت‌ها، مستلزم نظارت و کنترلی است که از اهداف اولیه و عمده در سطح مدیران هر بخشی از ساختارهای موجود در جامعه می باشد.

با تحولاتی که امروز در شرایط درونی و بیرونی سازمانها شکل گرفته است، مسأله نظارت و کنترل اهمیت ویژه‌ای یافته است و ویژگیهای مثبت یک نظام کارآمد، وابسته به سیستم نظارت و کنترل می باشد که در سایه آن کنترل و نظارت اصلاح گر و مثبت، سازمان‌گرا و واقع‌نگر، متمرکز و کل‌گرا تحقق می یابد، در عصر حاضر که جوامع مختلف می‌کوشند تا از راههای مختلف خودکنترلی را در سازمانها اعمال کنند.

باید نهادهای موجود در جامعه اسلامی همه تلاش کنند که با هدایت و ارشاد، افراد را به خودکنترلی و خودنظارتی سوق دهند، چراکه مهمترین موضوع نظارت و کنترل انسان است، چه آنهایی که باید بر آنها نظارت داشته باشند و چه بازرسانی که باید نظارت و کنترل کنند.

از آنجایی که مدیران و کارگزاران، الگوی عملی حکومت اسلامی، آرمانها و خواستگاههای آن هستند و رفتار، کارایی و عملکرد آنها در پیشرفت یا عدم پیشرفت جامعه با توجه به حدیث «الناس علی دین ملوکهم»^۱ در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی مؤثر واقع می شود و در نقش دهی باورهای عمومی مردم نقش اساسی دارند.

در مکتب اسلام و در سیستم حکومتی حضرت علی(ع) به نظارت و کنترل از این قشر جامعه تأکید فراوان شده است. برای اینکه در حوزه رفتاری و فردی، خودپسندی، دنیاطلبی، افزون‌خواهی، زیاده‌طلبی، افزون‌گویی و دخالت در امور دیگران، ریاست طلبی و حُب قدرت، عدم توانایی در انجام وظایف محوله و جدایی کارگزاران حکومتی از مردم آسیبی است که نیازمند نظارت و کنترل مستمر از کلیه وزارتخانه‌ها و ادارات و نیروهای نظامی، انتظامی و مؤسسات و شرکتهای دولتی و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها و دفاتر اسناد رسمی و مؤسسات عام‌المنفعه و نهادهای انقلابی و تمام آنهایی که با قوه مجریه و قدرت سیاسی سر و کار دارند.

از طرفی به لحاظ اهمیت و شرایط خاص در شناخت آسیب‌ها و انحرافات، دین اسلام و مکتب اهل بیت (ع) به خصوص اندیشه‌های امام علی(ع) نظارت‌ها و کنترل‌های سریع و فوق‌العاده را مورد توجه قرار می‌دهند.

این بازرسی‌ها بر حسب نیازهای اساسی و برحسب دستور رهبران دینی و مقامات قضایی و قانونی و مسؤولان جامعه اسلامی انجام می‌گیرد، که در سیره عملی حضرت علی(ع) آن حضرت از این قبیل بازرسی‌ها، جهت ارتقاء عملکرد کارکنان دولت و بهبود در ارائه خدمات و کاهش تخلفات در ساختارهای اجتماعی و سیاسی استفاده می‌کرده‌اند و در بسیاری از موارد خود حضرت مستقیماً با نگارش نامه‌های متعدد، استانداران و کارگزاران حکومتی را توبیخ یا تشویق می‌کردند.^۱

از آنجایی که توجه به مراتب تقوی، تعهد کارگزاران و کارمندان، اصلاح مبانی روش‌ها و برنامه‌ها، توجه به کاردانی و شایسته‌سالاری، توجه به نیازهای اساسی مردم و تصمیم بر حل مشکلات آنها، عدالت اجتماعی و نفی فاصله طبقاتی، حاصل شده از عدم نظارت و کنترل و درکنار اینها، ساده‌زیستی و زهد

۱. عبدالحسین خسروپناه، جامعه علوی در نهج‌البلاغه، ص ۷۴ به بعد.

کارگزاران و کارمندان دولت، توسعه اخلاق در ابعاد مختلف، روحیه نقادی و آزادی خواهی مشروع در سایه قانون و حفظ امنیت در جامعه، کاهش یا رفع آسیب‌های جامعه، همه اینها ضرورت وجود نظارت و کنترل سیاسی و اجتماعی، از طرف سازمانهای نظارتی و کنترلی را می‌رساند.

نهادهای نظارتی و کنترلی در دین اسلام و سیستم حکومتی امام علی(ع) یک مجموعه هدفمند و نوعی مدیریت و کنترل در راستای تحقق اهداف متعالی دین اسلام می‌باشد و در سایه این اهداف محوله به سازمانهای مذکور است که می‌توانیم جامعه‌ای سالم و عاری از هرگونه تخلف و بی‌عدالتی داشته باشیم.

نظارت و کنترل بر عملکرد سیستم‌های دولتی و دستگاه‌های اداری، بازرسی از امور کشوری از کارهای انجام گرفته یا انجام نگرفته، مسؤولیت خواهی و مسؤولیت پذیری از مهمترین امور هستند که قانونگذار به عهده نهادهای نظارتی و کنترلی گذاشته است تا نظام اسلامی بتواند با عنایات الهی در ساختارهای مختلف کشور از گردش سالم برخوردار باشد و با شناخت نادرستی‌ها و انحرافات جامعه اسلامی را اصلاح کند.

به هر روی نظارت و کنترل در مجموع نوعی فعالیتی منظم، هدفدار و با برنامه‌های دقیق و محاسبه شده می‌باشد تا از این طریق بتوان، تمام عملکرد ساختارهای اجتماعی و دستگاههای اداری و اجرایی جامعه را با توجه به قانون اساسی موجود، مقررات و استانداردهای تعیین شده مقایسه کرد و با این بررسی دقیق بازرسان، اختلافات، انحرافات و موارد تخلف را شناخته و نسبت به اصلاح آنها اقدام می‌کنند.

نظارت و کنترل در دیدگاه اسلام و سیره عملی امام علی(ع) فعالیتی است که ضمن آن فعالیتها و عملکرد کارگزاران، کارمندان و کارگران مورد ارزیابی و حسابرسی قرار می‌گیرد و در صورت وجود انحراف بین آنچه که باید باشد و آنچه هست، به رفع و اصلاح آنها اقدام می‌شود.

در اسلام نظارت و کنترل برای سالم ماندن جامعه و نظام اسلامی، همراه با همدیگر انجام می‌گیرند و سازمانهای مدیریتی اسلام، نظارت و کنترل را محدود به مدیریت و سازمان خاصی نمی‌کنند، بلکه بخش عمده‌ای از آن به ایمان و وجدان پاک مردم واگذار می‌شود.

دانشگاه امام صادق(ع)
کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی

فصل اول

کلیات، بررسی مفاهیم، تعاریف
و دیدگاه‌های موجود درباره نظارت
و کنترل

فهرست منابع و مآخذ

کتابها

- (۱) آیتی، محمدابراهیم، تاریخ پیامبر اسلام، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
- (۲) ابراهیمی، محمد حسین، مدیریت اسلامی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
- (۳) ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ترجمه ابوالفضل ابراهیمی، قاهره، داراحیاء الکتب العربیه، ۱۳۷۸ ق.
- (۴) ابن خلدون، عبدالرحمن، مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲.
- (۵) ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، بیروت، درالاضواء، ۱۴۰۵ ق.
- (۶) ابن یعقوب، احمد، تاریخ یعقوبی، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
- (۷) استارک - راونی و ویلیام بریج، کجروی و کنترل اجتماعی، تلخیص علی سلیمی، تهران، فصلنامه حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۹.
- (۸) استونر، جیمز و فریمن، ادوارد، مدیریت، ترجمه سید محمد اعرابی و علی پارسائیان، تهران، موسسه مطالعات بازرگانی، ۱۳۷۵.
- (۹) استیفن پی، رایینز، رفتار سازمانی، ترجمه علی پارسائیان و سید محمد اعرابی، تهران، دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۷۹.
- (۱۰) اسکندری، محمد حسین و دارابکایی، اسماعیل، پژوهشی در موضوع قدرت، قم، موسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۳.
- (۱۱) افجه‌ای، سید علی اکبر، مدیریت اسلامی، تهران، موسسه انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۳.
- (۱۲) امامی، محمد جعفر، آشتیانی محمدرضا، ترجمه گویا و شرح فشرده‌ای بر نهج البلاغه، قم، هدف، ۱۳۵۹.
- (۱۳) امینی، عبدالحسین، الغدير فی الكتاب و السنه و الادب، قم، نشر غدیر، ۱۴۱۶ ق.
- (۱۴) النوری الطبرسی، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت، موسسه آل البيت (ع) لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ ق.
- (۱۵) الوانی، سید مهدی، مدیریت دولتی نوین، تهران، مروارید، ۱۳۷۷.
- (۱۶) .....، مدیریت عمومی، تهران، نشر نی، ۱۳۶۷.

- ۱۷) ..... فرایند خط مشی‌گذاری عمومی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۹.
- ۱۸) باباپور، محمد مهدی، درآمدی بر سیاست و حکومت در نهج البلاغه، قم، نهضت، ۱۳۷۹.
- ۱۹) برزگر کلیشمی، محمد، جامعه از دیدگاه نهج البلاغه، قم، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۲۰) بستانی، محمد، استراتژی نظامی امام علی(ع)، ترجمه حسن علی اکبری، تهران، سازمان تحقیقات خود کفایی بسیج، ۱۳۷۸.
- ۲۱) بلعمی، ابوالفضل محمد بن عبدالله، تاریخ‌نامه طبری، تهران، نشر نو، ۱۳۶۶.
- ۲۲) بهشتی، احمد، اندیشه سیاسی - تربیتی علوی در نامه‌های نهج البلاغه، قم، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۴.
- ۲۳) تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه جمال الدین محمد خوانساری، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ۲۴) توفیقی، حسین، ادیان زنده جهان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۲۵) ..... نگاهی به ادیان زنده دنیا، قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، ۱۳۷۷.
- ۲۶) جان، بی، ناس، تاریخ جامع ادیان، ترجمه علی اصغر حکمت، چ نهم، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- ۲۷) جانسون، چالمرز، تحول انقلابی، ترجمه حمید الیاسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۲۸) جرج جرداق، امام علی(ع) صدای عدالت انسانی، ترجمه هادی خسرو شاهی، تهران، ۱۳۴۴.
- ۲۹) جریر طبری، محمد، فضائل علی بن ابی طالب و کتاب الولایه، رسول جعفریان، قم، انتشارات دلیل، ۱۳۷۹.
- ۳۰) جعفری، سیدمحمد مهدی، آموزش نهج البلاغه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۳۱) جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، چ پنجم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۳۲) ..... حکمت اصول سیاسی اسلام، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۷۳.
- ۳۳) جعفریان، رسول، تاریخ تحول دولت و خلافت، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.
- ۳۴) جمعی از محققان، کاوشی در نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۴.
- ۳۵) جمعی از مولفان، مدیریت در اسلام، زیر نظر دکتر سیدمهدی الوانی، چ پنجم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، پاییز ۱۳۸۶.

- ۳۶) جوادی آملی، عبدالله، اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۷۶.
- ۳۷) حائری، سیدکاظم، بنیان حکومت در اسلام، ترجمه گروه مترجمان، تهران، وزارت فرهنگ، ۱۳۶۴.
- ۳۸) حر العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، به کوشش عبدالرحیم ربانی شیرازی، بیروت، دارالحیاء التراث العربی، بی‌تا.
- ۳۹) ..... وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۴۰۳ ق.
- ۴۰) حسن زاده آملی، حسن، انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۵.
- ۴۱) حسینی شهرستانی، سیدبه‌الدین، ماهو نهج البلاغه، ترجمه سیدعباس میرزاده اهدی، تهران، انتشارات فراهانی، ۱۳۴۶.
- ۴۲) خمینی، روح الله، شرح چهل حدیث، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۷۳.
- ۴۳) دسلر، گری، مبانی مدیریت، ترجمه داود مدنی، تهران، افق، ۱۳۷۱.
- ۴۴) دشتی، محمد، شناخت نهج البلاغه، قم، نشر امام علی(ع)، ۱۳۶۷.
- ۴۵) ..... فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه، قم، موسسه تحقیقاتی امیرالمومنین، ۱۳۷۶.
- ۴۶) ..... نهج البلاغه، قم، موسسه فرهنگی انتشاراتی ائمه، ۱۳۷۹.
- ۴۷) دلشاد تهرانی، مصطفی، دولت آفتاب در اندیشه سیاسی و سیره حکومتی علی(ع) تهران، خانه اندیشه جوان، ۱۳۷۷.
- ۴۸) ..... مصطفی، سیره نبوی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۴۹) دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، تهران، سیروس، ۱۳۳۹.
- ۵۰) دینوری، ابن قتیبه، الامامه و السیاسه، تحقیق طه محمد زینی، بیروت، دارالمعرفه، بی‌تا.
- ۵۱) دیویس کیت و نیواستورم جان، رفتار انسانی در کار، ترجمه محمدعلی طوسی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۳.
- ۵۲) رابرتسون، یان، درآمدی بر جامعه، ترجمه حسین بهروان، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۶.
- ۵۳) رحمان سرشت، حسین، تئوریهای سازمان و مدیریت (از نوگرایی تا پسین‌گرایی)، تهران، انتشارات فن و هنر، ۱۳۸۲.

- (۵۴) رسولی محلاتی، سید هاشم، زندگانی امیرالمومنین، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵.
- (۵۵) رشه، کی، کنش اجتماعی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی عمومی، چ اول، ترجمه هما رنجانی‌زاده، مشهد، دانشگاه فردوسی، ۱۳۶۷.
- (۵۶) رضائیان، علی، اصول مدیریت، تهران، سمت، ۱۳۷۴.
- (۵۷) .....، تجزیه و تحلیل و طراحی سیستم، تهران، سمت، ۱۳۷۶.
- (۵۸) رضویان، محمدتقی، تمرکز زدایی در کشورهای در حال توسعه و ایران، شروین، تهران، ۱۳۷۴.
- (۵۹) رفیع‌پور، فرامرز، آنومی یا آشفتگی اجتماعی، تهران، سروش، ۱۳۷۸.
- (۶۰) زاهدی، شمس السادات، فساد اداری در کشورهای در حال توسعه، تهران، سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۷۸.
- (۶۱) زمانی جعفری، کریم، سیری در فرهنگ لغات نهج البلاغه، موسسه کیهان، تهران، ۱۳۶۷.
- (۶۲) سبحانی، حسین، نظام اقتصادی اسلام، چ اول، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۷۲.
- (۶۳) ستوده، هدایت الله و دیگران، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، آوای نور، ۱۳۷۶.
- (۶۴) سعادت، اسفندیار، فرآیند تصمیم‌گیری در سازمان، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- (۶۵) شرقی، محمدعلی، قاموس نهج البلاغه، تهران، (چهارمجله) دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶.
- (۶۶) شعیب النسائی، احمد، خصائص امیر المومنین، ترجمه محمد باقر المحمودی، چ اول، بیروت ۱۴۰۳ ق.
- (۶۷) شولتز، دوان و سیدنی آلن، نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی محمدی، تهران، موسسه نشر ویرایش، ۱۳۷۹.
- (۶۸) شهیدی، سید جعفر، تاریخ تحلیلی اسلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- (۶۹) شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا، تهران، نشر صدوق، ۱۳۷۲.
- (۷۰) صادقپور، ابوالفضل، نظارت یا کنترل کردن (مدیریت دولتی)، تهران، هما، ۱۳۷۲.
- (۷۱) صوری کاشانی، منوچهر، جامعه‌شناسی سازمانها، تهران، شب‌تاب، ۱۳۷۰.
- (۷۲) صدر، سید محمد صادق، حیا امیرالمومنین، بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، بی‌تا.
- (۷۳) صدر، محمد باقر، اقتصاد نا، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- (۷۴) طالبان، محمد رضا، مقایسه امر به معروف و نهی از منکر با نظارت اجتماعی، تهران، معاونت پژوهشی سازمان تبلیغات اسلامی، بی‌تا.
- (۷۵) طاهری، ابوالقاسم، حکومت‌های محلی و عدم تمرکز، تهران، قومس، ۱۳۷۰.

- (۷۶) طباطبائی، محمد، آزادی عمومی و حقوق بشر، تهران، نشر دانشگاه، ۱۳۷۰.
- (۷۷) طبری، محمدبن جریر، تاریخ الرسل و الملوك، تهران، سروش، ۱۳۷۴.
- (۷۸) عاصمی‌پور، محمد جواد، اصول مدیریت در تئوری و عمل، اهواز، شرکت نفت، ۱۳۶۵.
- (۷۹) عبده، محمد، شرح نهج البلاغه، بیروت، دارالبلاغه، ۱۴۰۹ ه.ق.
- (۸۰) عفری‌فرد، عباسقلی، تاریخ اروپا، تهران، انتشارات فرهنگ، ۱۳۸۳.
- (۸۱) علاقه‌بند، علی، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران، کتابخانه فروردین، ۱۳۶۶.
- (۸۲) فارابی، محمد، اندیشه‌های اهل مدینه فاضله، ترجمه سید جعفر سجادی، تهران، انجمن حکمت فلسفه، ۱۳۵۸.
- (۸۳) فردریک و نیسلوتیلور، اصول مدیریت علمی، ترجمه محمدعلی طوسی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۶.
- (۸۴) فرید، مرتضی، الحديث؛ روایات تربیتی، چهارمجله چ اول، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۴.
- (۸۵) قائدان، علی اصغر، سیاست نظامی امام علی(ع)، تهران، موسسه فرهنگی انتشارات فروزان، ۱۳۷۵.
- (۸۶) قاضی نعمان، ابوحنیفه، دعائم الاسلام، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۱ ق.
- (۸۷) قوچانی، محمود، فرمان حکومتی پیرامون مدیریت، تهران، مرکز آموزشی مدیریت دولتی، ۱۳۷۹.
- (۸۸) کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۸ ق.
- (۸۹) .....، اصول کافی، دارالاضواء، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۳ ق.
- (۹۰) کوزر، لوئیس، زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۸.
- (۹۱) کونتز و همکاران، اصول مدیریت، ترجمه طوسی و همکاران، تهران، نشر باران، ۱۳۷۲.
- (۹۲) گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، ۱۳۷۸.
- (۹۳) لنکرانی، محمد فاضل، آئین کشور داری از دیدگاه امام علی(ع) تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۳.
- (۹۴) نگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، بنیاد راستا، ۱۳۷۰.
- (۹۵) لوتانز، فرد، رفتار سازمانی، ترجمه غلامعلی سرمد، تهران، بانک مرکز جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴.
- (۹۶) ماندگار، محمد مهدی، خط و مشی‌های سیاسی نهج البلاغه، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۱.
- (۹۷) مبنی‌آبادانی، عبدالله، تاریخ ادیان و مذاهب جهان، تهران، انتشارات خُر، ۱۳۷۶.

- ۹۸) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تحقیق الشیخ عبدالزهراء العلوی، بیروت، دارالرضا، بی‌تا.
- ۹۹) محسنی، منوچهر، جامعه‌شناسی عمومی، تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۶۸.
- ۱۰۰) محمدآمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه محمدعلی انصاری قمی، چ هشتم، تهران، مترجم، ۱۳۳۷.
- ۱۰۱) محمدی ری شهری، محمد، سیاست نامه امام علی(ع)، ترجمه مهدی مهریزی، قم، مرکز تحقیقات دارالحديث، ۱۳۷۹.
- ۱۰۲) ..... موسوعه الامام علی بن ابی طالب(ع) قم، دارالحديث، ۱۴۲۱ ق.
- ۱۰۳) محمودی، محمد باقر، نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، چاپ بیروت، ۱۳۴۰ ق.
- ۱۰۴) ..... نهج السعاده فی مستدرک نهج البلاغه، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۱۰۵) مردانی، محمد، سیری گذرا و کوتاه در ادیان، قم، سپهر، ۱۳۸۲.
- ۱۰۶) مساواتی آذر، مجید، آسیب‌شناسی اجتماعی ایران، تبریز، انتشارات نوبل، ۱۳۷۴.
- ۱۰۷) مصباح یزدی، محمد تقی، پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۲.
- ۱۰۸) ..... آموزش عقاید، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.
- ۱۰۹) مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، قم، صدرا، ۱۳۷۳.
- ۱۱۰) ..... خدمات متقابل اسلام و ایران، چ چهاردهم، تهران، صدرا، ۱۳۶۶.
- ۱۱۱) ..... ده گفتار، تهران، صدرا، ۱۳۶۷.
- ۱۱۲) ..... سیری در سیره نبوی، قم، صدرا، ۱۳۶۷.
- ۱۱۳) ..... سیری در نهج البلاغه، قم، صدرا، ۱۳۶۷.
- ۱۱۴) ..... مجموعه آثار، چ پنجم (۲۰ جلد) تهران، صدرا، ۱۳۸۱.
- ۱۱۵) ..... نظری به نظام اقتصادی اسلام، قم، صدرا، ۱۳۶۸.
- ۱۱۶) مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
- ۱۱۷) ملک افصلی اردکانی، محسن، نظارت و نهادهای نظارتی، چ اول تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۲.
- ۱۱۸) مورسی، جورج، مدیریت بر مبنای هدف و نتیجه در بخش دولتی، ترجمه سید مهدی الوانی و معتمدی، تهران، مرکز آموزشی مدیریت دولتی، ۱۳۷۲.
- ۱۱۹) موسوی، باقر، مدیریت و نظام اداری از دیدگاه امام علی(ع) ترجمه سید حسین سیدی، تهران، ۱۳۸۰.

- ۱۲۰) نادری قمی، محمد مهدی، قدرت در مدیریت اسلامی، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۸.
- ۱۲۱) نبوی، محمد حسین، مدیریت اسلامی، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم، ۱۳۷۲.
- ۱۲۲) نقی‌پور، ولی‌الله، اصول مدیریت اسلامی، تهران، انتشارات ماه، ۱۳۸۳.
- ۱۲۳) نیکو برش‌راد، فرزانه، حکومت و عدالت اجتماعی در دوران امام علی(ع)، تهران، نغمه نواندیش، ۱۳۸۶.
- ۱۲۴) وجدانی، فواید، اصول و مفاهیم اساسی مدیریت بازرگانی، تهران، وزارت تعاون، ۱۳۷۲.
- ۱۲۵) ورسلی، پیتر، نظم اجتماعی در نظریه‌های جامعه‌شناسی، ترجمه سعید معیدفر، تهران، تبیان، ۱۳۷۸.
- ۱۲۶) هادوی تهرانی، مکتب و نظام اقتصادی اسلام، قم، موسسه فرهنگی خانه فرد، ۱۳۷۸.
- ۱۲۷) هاشمی رکاوندی، سید مجتبی، رهبری و مدیریت، تهران، انتشارات باطن، ۱۳۷۹.
- ۱۲۸) هیوز، آون، مدیریت دولتی نوین، ترجمه سید مهدی الوانی، خلیلی، معمارزاده، تهران، مروارید، ۱۳۷۷.
- ۱۲۹) یعقوبی، احمدبن اسحاق، تاریخ یعقوبی، قم، موسسه فرهنگ اهل بیت، (بی‌تا).
- ۱۳۰) یوانیم واخ، جامعه‌شناسی دینی، ترجمه جمشید آزادگان، چ اول، تهران، سمت، ۱۳۸۰.

مقالات

- ۱) حسن زاده آملی، حسن، الفوائد المهمه حول اسناد نهج البلاغه، فصلنامه وقف میراث جاویدان، شماره ۲۵ و ۲۶ ترجمه مهدی اسلامی.
- ۲) دانشنامه امام علی(ع) زیر نظر علی اکبر رشاد، تهران، مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۲ مجلد، ۱۳۸۰.
- ۳) عطاردی، عزیزالله، فصلنامه وقف میراث جاویدان، ش ۲۵ و ۲۶.
- ۴) مجموعه بحوث مقالات حول نهج البلاغه، موسسه نهج البلاغه، تهران ۱۳۷۶.
- ۵) مجموعه مقالات اولین همایش مدیریت اسلامی، تهران، مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۶) مجموعه مقالات دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، تهران، سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۸۰.

- ۷) مجموعه مقالات سومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، تهران، سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۸۵.
- ۸) مجموعه مقالات گروهی از متفکران، یادنامه کنگره هزاره نهج البلاغه، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۰.
- ۹) مجموعه مقالات نخستین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، تهران، سازمان بازرسی کل کشور، ۱۳۷۶.
- ۱۰) مجموعه مقالات، نهج البلاغه و گردآورنده آن، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۷۳.
- ۱۱) مجموعه مقالات، یادنامه دومین کنگره هزاره نهج البلاغه، تهران، وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۳.
- ۱۲) میرزایی اهرنجانی، حسن؛ زمینه‌های فکری و اجتماعی نظریه‌های مدیریت، دانش مدیریت، ش نهم، ۱۳۶۹.
- ۱۳) میرسپاسی، ناصر، موانع تقویت وجدان کاری، اقتصاد در مدیریت، ش ۲۸ و ۲۹، ۱۳۷۵.
- ۱۴) نهج البلاغه و آگاهی از غیب، آیت الله جعفر سبحانی، یادنامه کنگره هزاره نهج البلاغه، بنیاد نهج البلاغه، تهران، ۱۳۶۰.

دانشگاه امام صادق - واحد برادران

F 1 0 4 2 4 8

کتابهای فارسی

قوه قضائیه
سازمان بازرسی کل کشور

فارس

9 789649 316239

قیمت: ۷۰۰۰ تومان